

Котлова Л.О. Моральна самосвідомість: проблеми та виклики. *Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко-тренінги*. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 14 травня 2020 року) / За заг. ред. Т.Д. Перепелюк / М-во освіти і науки України, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, ФСПО. Умань, 2020. С.35-37.

Котлова Людмила Олександрівна

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

МОРАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ

Кризові явища в сучасному суспільстві призвели до деформації моральних та соціальних цінностей людини, що спричинило посилення цілої низки деструктивних процесів: збільшення корупції, обману, безвідповідальності, асоціальних вчинків, булінгу, насилля тощо. Зміна соціальних структур співпадає зі зміною моралі. Відсутність прийнятої суспільством системи норм та цінностей дестабілізує суспільство і висуває цілий ряд проблем перед соціалізацією підростаючого покоління. Українське суспільство наразі переживає глибоку моральну кризу: людина відходить від усвідомлення духовних основ життя, втрачає основу свого буття, все більше орієнтується на матеріальний успіх, зовнішні досягнення. Реаліями сьогодення стали ринкові відносини, орієнтація на інструментальні цінностей.

Одним із чинників розвитку таких процесів є низький рівень моральної самосвідомості особистості, оскільки остання є «внутрішнім ядром особистості», яке регулює всі сторони життєдіяльності людини. Беззаперечним є той факт, що моральність особистості корелює із низьким рівнем морально-етичних знань, не сформованістю моральних навичок, невихованістю моральних почуттів та відсутністю єдності між моральною свідомістю та поведінкою.

Особливо у молоді викривлюється моральна мотивація, підвищується правовий та моральний нігілізм, почуття вседозволеності та безнаказаності, (Bandura, 2018; Walker, 2020). На думку американських науковців (Ramos, 2019) психологічний та педагогічний супровід формування моральної самосвідомості дитини забезпечить вирішення означених проблем в майбутньому.

У психолого-педагогічній науковій парадигмі відсутня однозначна думка щодо співвідношення свідомості та самосвідомості, що первинне, а що вторинне. З точки зору В. Бехтерева (1921), первинна самосвідомість виникає раніше свідомості як невиразне, незрозуміле відчуття свого існування, яке фіксується з перших тижнів життя. В свою чергу, Л. Виготський (2005) та С. Рубінштейн (2006), навпаки наполягали на вторинності самосвідомості, яка виникає на певному етапі розвитку свідомості, коли розвивається мова, довільні дії, формується самостійність, ускладнюються взаємостосунки, тобто у два три роки.

Нам близьким є трактування І. Шкільної (2014) моральної самосвідомості як специфічної форми моральної свідомості, усвідомлення себе, своїх моральних цінностей, ставлень, якостей, потенційних можливостей, вчинків, їх мотивів і наслідків, регулювання власної поведінки та моральне самовдосконалення.

З точки зору В. Мухіної (1980), Г. Абрамової (2001) важливу роль у розвитку моральної самосвідомості дітей 5-7 років відіграє співвіднесення свого морального «Я» з ідеалом та з «Я» інших людей.

У дошкільному віці соціальне середовище освоюється поступово, через бажання дитини реалізувати свою потребу в любові та емоційній підтримці, через прагнення реалізувати свою потребу на визнання. Реалізуючи ці потреби, дитина засвоює ціннісне ставлення до того, що «потрібно», до моральних норм (Абрамова, 2001).

Значного розвитку досягає самосвідомість у молодшому шкільному віці у зв'язку із вступом дитини до школи. Основними чинниками розвитку моральної свідомості та самосвідомості молодших школярів є сенситивність психіки дітей цього віку до морального виховання, безкомпромісність у моральних вимогах до інших, сприймання вчителя як референтної особи.

Як вважав Е. Шпрангер (1931), самосвідомість є головним новоутворенням підліткового віку, коли бурхливо розвивається рефлексія, формується Я-образ, усвідомлюються мотиви власної діяльності, відбувається інтимізація внутрішнього життя.

Згідно з поглядами науковців (Бех, 2012; Булах, 2016) підлітковий вік є значущим у формуванні моральної самосвідомості, оскільки відбувається розширення моральних знань, удосконалення моральної рефлексії та саморефлексії, моральної саморегуляції, зростає поінформованість про етичні норми поведінки. Підліток співвідносить власні моральні вчинки із вчинками однолітків, батьків, дорослих. Це період одночасно є критичним у закладанні моральної поведінки на майбутнє, адже може бути як позитивний розвиток моральної самосвідомості так і негативний. На старших підлітків вже не діє страх бути покараним, читання моралей, вони активно співвідносять почуте з побаченим, пережитим тощо.

Як зазначали К. Aquino та А. Reed (2002) частина підлітків може мати такий життєвий досвід, який заважає їхньому моральному розвитку. Можливо, вони спостерігали, як дорослі в своєму житті приймають аморальні рішення, що нехтують правами та добробутом інших людей, цим самим формували у підлітка переконання та цінності, що суперечать суспільству. Не маючи морального компаса, такі підлітки ніколи не можуть досягти свого повного потенціалу і можуть мати труднощі у формуванні значущих та корисних стосунків з іншими.

Узагальнення вище викладеного матеріалу дає підстави для формулювання таких заключних висновків: на основі здійсненого теоретичного аналізу науково-джерельної бази досліджуваного питання з'ясовано, що моральна самосвідомість має свої особливості та чинники розвитку на кожному віковому етапі.

Література

1. Bandura, A. (2018). A commentary on moral disengagement: the rhetoric and the reality. *The American Journal of Psychology*, 131(2), 246–251. doi:10.5406/amerjpsyc.131.2.0246.
2. Walker, L.J. (2019). The character of character: The 2019 Kohlberg Memorial Lecture. *Journal of Moral Education*, 48(3), 275–279. doi: [10.1080/03057240.2019.1698415](https://doi.org/10.1080/03057240.2019.1698415)
3. Ramos, A., Griffin, A., Neiderhiser, J., & Reiss, D. (2019). Did I inherit my moral compass? Examining socialization and evocative mechanisms for virtuous character development. *Behavior Genetics*, 49(2), 175–186. doi: [10.1007/s10519-018-09945-4](https://doi.org/10.1007/s10519-018-09945-4)
4. Бехтерев, В. М. (1921). *Коллективная рефлексология*. Петроград : Колос.
5. Выготский, Л.С. (2005). *Психология развития человека*. Москва : Эксмо.
6. Рубинштейн, С.Л. (2006). *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург : Питер.
7. Бех, І. Д., Чорна, К. І., Журба, К. О., Киричок, В. А., Шкільна, І. М. & Коновець, С. В. (2016). *Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів*. Харків : «Друкарня Мадрид».
8. Мухина, В.С. (1980). К проблеме социального развития ребенка. *Психологический журнал* 5. 43–53.
9. Абрамова, Г.С. (2001). *Возрастная психология*. Москва : Академический проект.
10. Шпрангер, Э. (1931). *Психология юношеского возраста. Педология юности*. Москва : Литература.
11. Булах, І. С. (2016). *Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД».
12. Aquino, K., Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1423–1440. doi: [10.1037/0022-3514.83.6.1423](https://doi.org/10.1037/0022-3514.83.6.1423)